

TRANZISTORY

- druhy: **1. bipolárne** – využívajú pohyb nosičov nábojov obidvoch polarít – elektrónov aj dier

2. unipolárne – sú tranzistory riadené elektrickým poľom

- tranzistor je zložitejšia súčiastka ako dióda, skladá sa z dvoch PN priedchodov

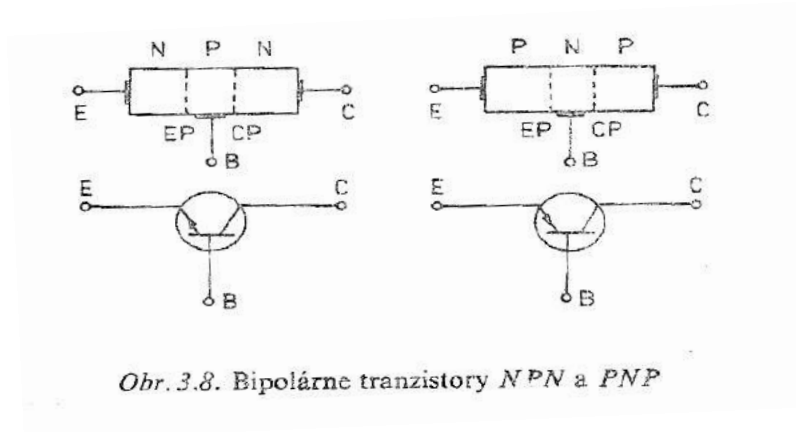
- štruktúra tranzistora sa skladá z 3 oblastí typu P a N, ktoré môžu byť usporiadané v poradí P-N-P - tranzistor PNP a N-P-N – tranzistor NPN

- schematické znázornenie tranzistorových štruktúr:

EP – emitorový priedchod: priedchod PN na rozhraní emitorovej a bázovej oblasti

CP – kolektorový priedchod: priedchod PN na rozhraní bázovej a kolektorovej oblasti

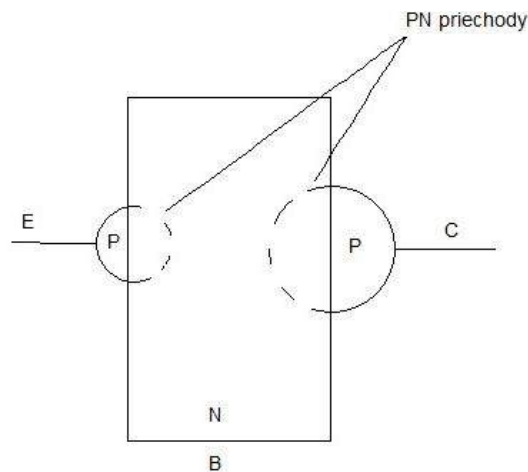
- schematické značky :

- **podmienka vzniku tranzistorového javu** – stredná oblasť – báza musí byť veľmi tenká (1×10^{-6} m), vtedy všetky tri oblasti môžu vzájomne spolupracovať

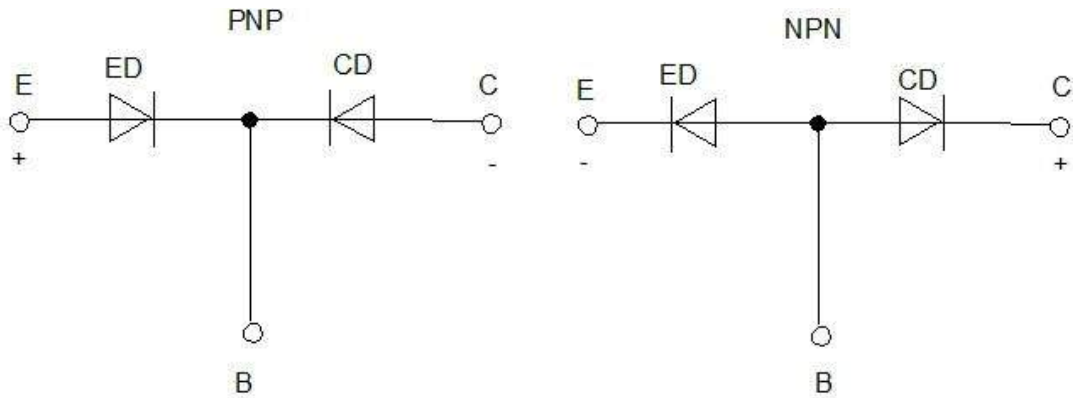
- **podstata tranzistorového javu** - ovplyvňovanie kolektorového prúdu (I_C) prúdom báza-emitor (I_{BE})

Technologické zhotovenie bipolárneho tranzistora

- technologicky zhotovíme takýto tranzistor tak, že na protiľahlé strany doštičky polovodiča N nanesieme proti sebe malé množstvá trojmocného prvku
- po jeho roztopení a zliatí s materiálom základnej doštičky sa vytvoria oblasti s vodivosťou P a na rozhraní vzniknú 2 PN priedchody
- zámenou materiálov dostaneme tranzistor NPN
- PN priedchod na strane kolektora je rozmerovo väčší, pretože na strane kolektora sa pracuje s väčšími výkonmi (zosilňovač)

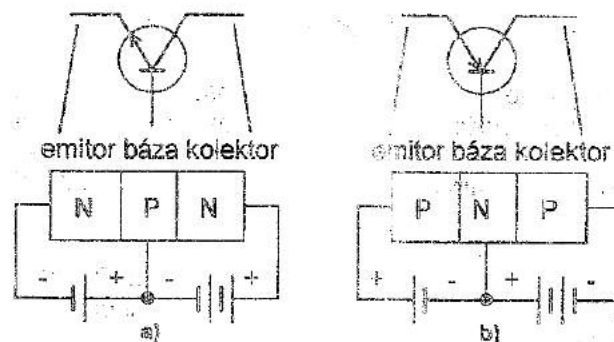
Náhradné zapojenie tranzistora vzhľadom na vodivosť priedchodov PN

- tranzistor nahradíme dvoma diódami a to kolektorová (CD) a emitorová (ED) – **funkčná skúška bipolárnych tranzistorov**

Pripojenie tranzistora na vonkajšie napätie

- požadovaná polarizácia priedchodov sa dosahuje pomocou vonkajších zdrojov
- priedchod **emitor – báza** sa polarizuje v **priepustnom smere**
- priedchod **kolektor – báza** sa polarizuje v **nepriepustnom smere**
- značky, usporiadanie a pripojenie tranzistora na vonkajšie napätie:

Obr. 4.9. Značky usporiadanie a pripojenie tranzistora na vonkajšie napätia

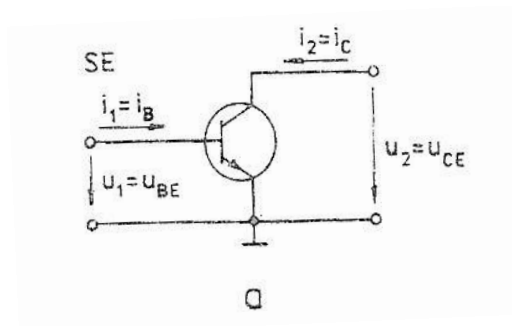
Základné zapojenie bipolárnych tranzistorov

- zapojenie so spoločným emitorom (SE)
- zapojenie so spoločnou bázou (SB)
- zapojenie so spoločným kolektorom (SC)

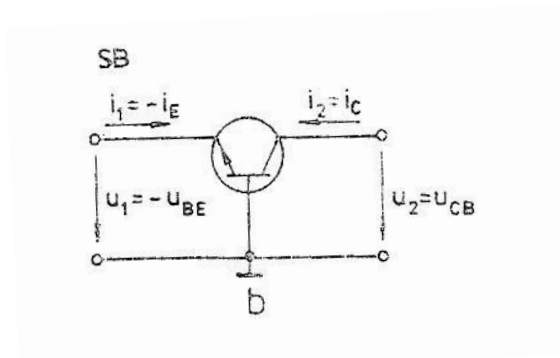
- tranzistor má 3 vývody – emitor, kolektor, báza

- ak je zapojený ako **zosilňovač**, musí mať na vstupe dve svorky aj na výstupe, preto jeden vývod tranzistora musí byť spoločný pre vstupnú a výstupnú stranu

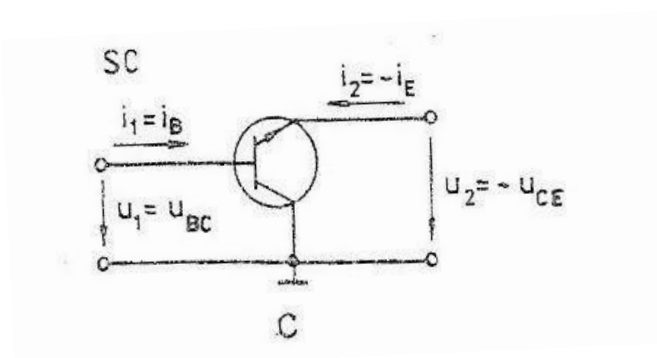
a)

b)

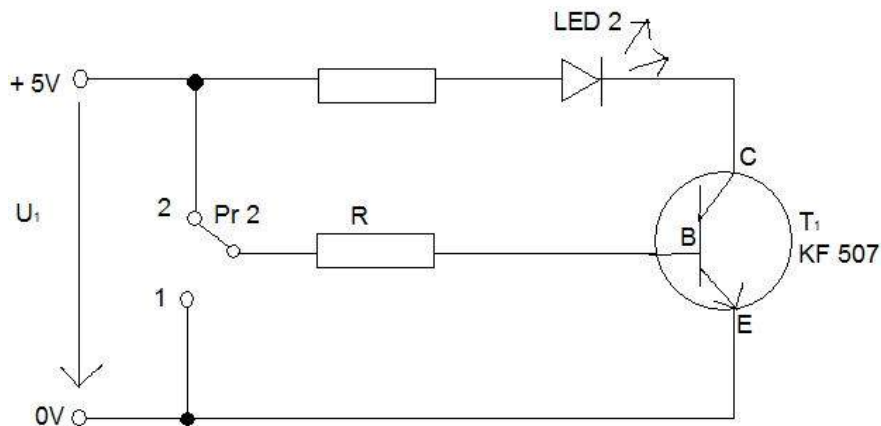

c)

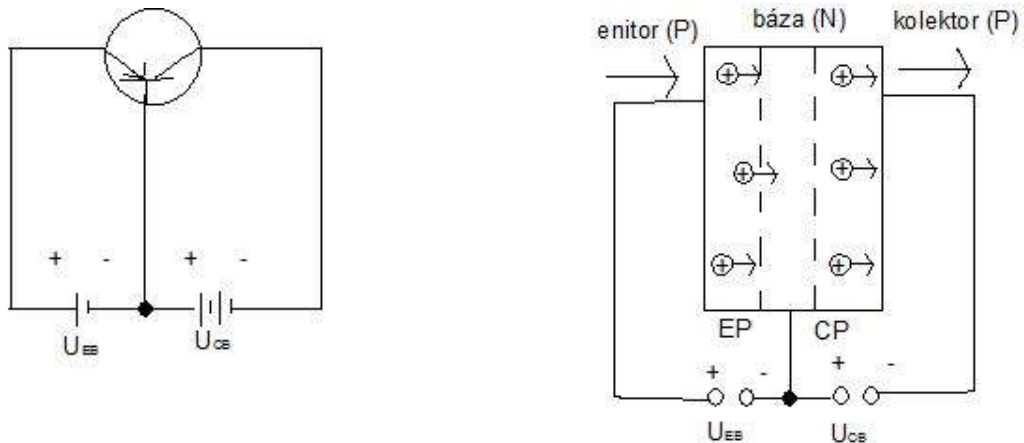
Využitie bipolárnych tranzistorov

1. Zapojenie tranzistora ako spínača

- spínanie tranzistora robíme ovládaním prúdu do bázy
- prepínač dáme do polohy 1, do bázy nepotečie prúd – tranzistor je uzavretý, led dióda nesvieti
- prepínač dáme do polohy 2, na bázu privádzame z kladného pólu zdroja potrebný prúd (I_B), ktorý otvorí tranzistor – led dióda sa rozsvieti
- funkciu spínača využívame v rôznych ovládacích a indikačných obvodoch

2. Zapojenie tranzistora ako zosilňovača

- na obrázku je zapojenie so spoločnou bázou
- vstupný obvod tvorí emitor – báza, výstupný obvod kolektor – báza
- keď na tranzistor nie je pripojené žiadne napätie, vytvoria sa potenciálové bariéry a prúdy nimi netečú
- po pripojení U_{EB} sa potenciálová bariéra emitorového priechodu zníži a diery sú tlačené do bázy, prúd nimi preteká
- keďže báza je tenká väčšina dier prenikne ku kolektorovému priechodu a odtiaľ až do výstupu a kolektorovým priechodom tečie prúd
- ak $U_{KB} \gg U_{EB}$ potom $P_K \gg P_E$
- ak výstupné napätie je omnoho väčšie ako vstupné napätie tak aj výstupný výkon je omnoho väčší ako vstupný výkon → dosahuje sa zosilňovací účinok

Charakteristiky a parametre bipolárnych tranzistorov

- v praxi sa najčastejšie používa zapojenie so spoločným emitorom
- vstupné veličiny: I_B , U_{BE}
- výstupné veličiny: I_C , U_{CE}

Charakteristiky bipolárneho tranzistora v zapojení so spoločným emitorom

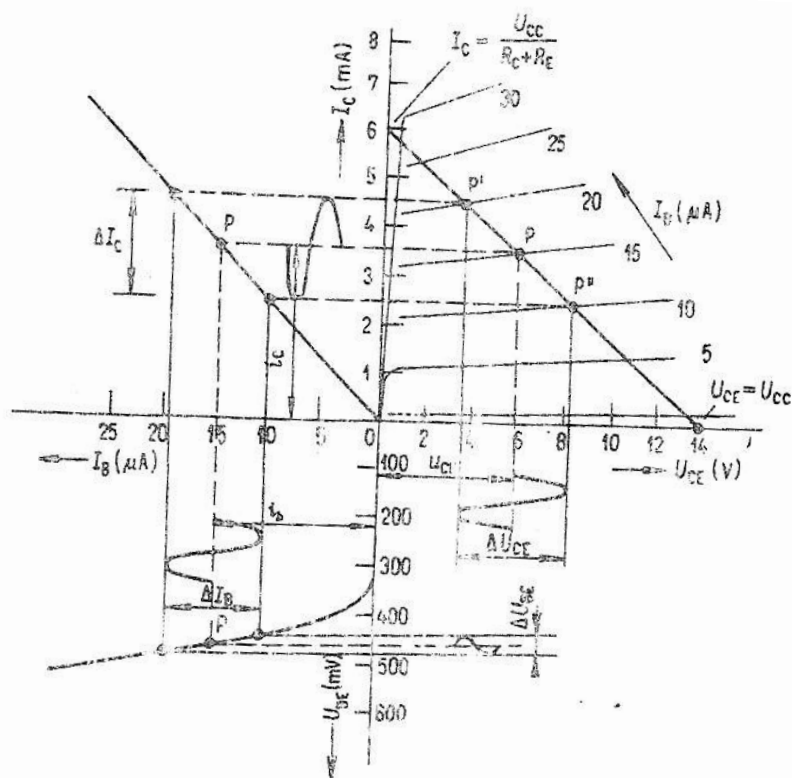
- sú to statické charakteristiky, ktoré znázorňujú vzájomné závislosti prúdov jednotlivých elektród a napätí medzi príslušnými elektródami

- tvorí ju:

1. Výstupné charakteristiky – sú to závislosti medzi výstupnými veličinami pričom niektorá vstupná veličina je konštantná

2. Vstupné charakteristiky - sú to závislosti medzi vstupnými veličinami pričom niektorá výstupná veličina je konštantná

3. Prevodové charakteristiky - sú závislosti medzi vstupnou a výstupnou veličinou, pričom druhá vstupná je konštantná alebo naopak

Obr. 3.4. Činnosť tranzistorového zosilňovača v hybridnej sústave voltampérových charakteristík

Unipolárne tranzistory

- označujeme ich skratkou **FET** (field – effect – tranzistors)
- sú to tranzistory riadené elektrickým poľom
- existuje celý rad týchto tranzistorov, ktoré sa odlišujú technológiou výroby a spôsobom regulácie vodivosti prúdu

1. Tranzistor ovládaný el. poľom s priechodom PN označujeme ho **JFET**

2. Tranzistor ovládaný el. poľom s izolačnou vrstvou **MOSFET**

M = metal – kov

O = oxid – kysličník

S = semiconductor – polovodič

- najčastejšie sa používa zapojenie so spoločným emitorom
- v unipolárnom tranzistore je vstupný obvod oddelený od výstupného obvodu
- výkon vo výstupnom obvode riadime iba elektrickým napätím, ktoré privedieme na riadiacu elektródu G vstupného obvodu

Usporiadanie a činnosť unipolárneho tranzistora

- unipolárny tranzistor tvorí polovodič typu P, na ktorom sú vytvorené 2 oblasti s vodivosťou typu N spojené kanálom s vodivosťou N
- po pripojení napätia U_{CE} preteká kanálom prúd
- jeho veľkosť ovplyvňuje prierez kanála a koncentráciu voľných elektrónov

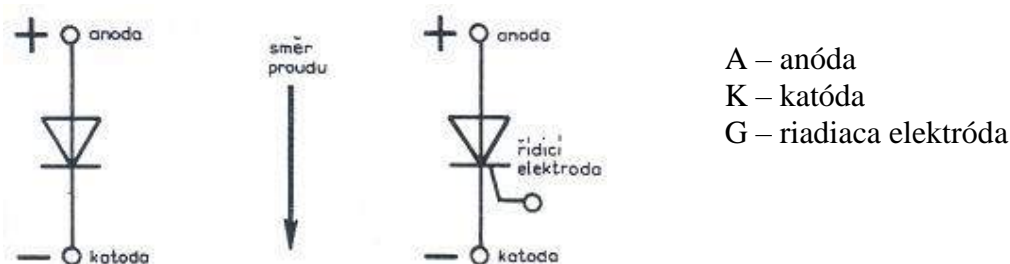
- výstupný prúd(kolektorový prúd - I_C) ovládame napätím riadiacej elektródy:

- a. ak $U_{GE} > 0$ (kladné voči emitoru)** tak vo vodivom kanáli N sa budú koncentrovať elektróny, vodivosť kanála sa zväčší a zväčší sa kolektorový prúd
- b. ak $U_{GE} < 0$ (záporné voči emitoru)** tak budú do oblasti kanála priťahované diery a vytláčané elektróny
- koncentrácia elektrónov sa zmenší a zmenší sa aj kolektorový prúd

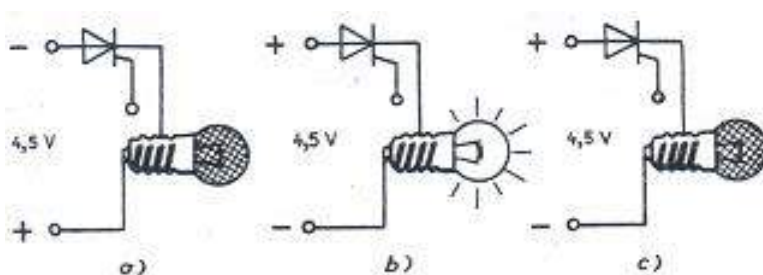
Spínacie prvky

Tyristory

- polovodičová súčiastka, ktorá sa podobá dióde ale namiesto 2 vrstiev má 4 vrstvy
- **schematická značka diódy a tyristora:**

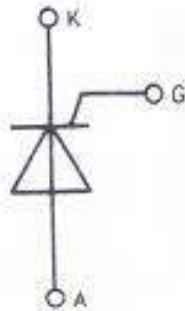
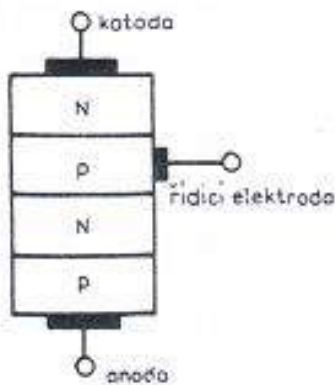
Prevádzkové stavy tyristora

- Tyristor je polarizovaný záverne** – to je vtedy, keď na anódu A pripojíme záporný pól zdroja, na katódu K kladný pól zdroja » neprepúšťa prúd » žiarovka nesvieti
- Tyristor je polarizovaný v priepustnom smere** – to je vtedy, keď na A pripojíme kladný pól zdroja, na K záporný pól zdroja a na riadiacu elektródu G privedieme napätie » tyristor zopne » žiarovka svieti
- Tyristor blokuje** – blokovací stav, na A pripojíme kladný pól zdroja, na K záporný pól zdroja a na riadiacu elektródu G nepripojíme napätie » žiarovka nesvieti

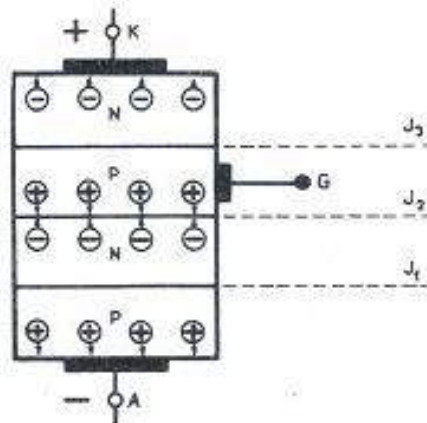
- tyristor sa líši od diódy **blokovacím stavom**

Štruktúra tyristora

- tyristor má 4 vrstvy rôznej vodivosti
- ma 3 PN priedochy, ktoré sú polarizované v priamom alebo spätnom smere podľa toho aká je polarita napätia

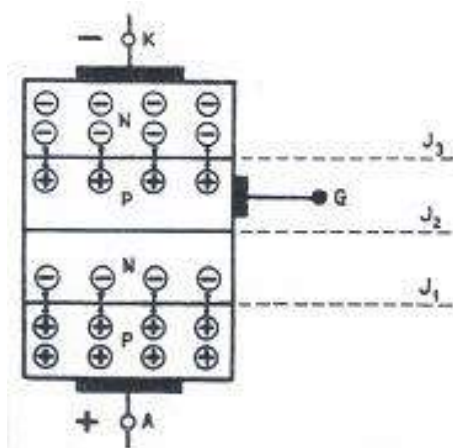
1. Záverne polarizovaný tyristor

- ak na A pripojíme záporný pól zdroja a na K kladný pól zdroja, nastáva pohyb nosičov nábojov
- priedochy J_1 a J_3 sú polarizované **záverne** (sú ochudobnené o nosiče)
- priedoch J_2 je polarizovaný **priepustne** (je obohatený o nosiče)
- pretože priedoch J_1 je polarizovaný záverne, tyristorom neprechádza prúd » **tyristor je polarizovaný v závernom smere**

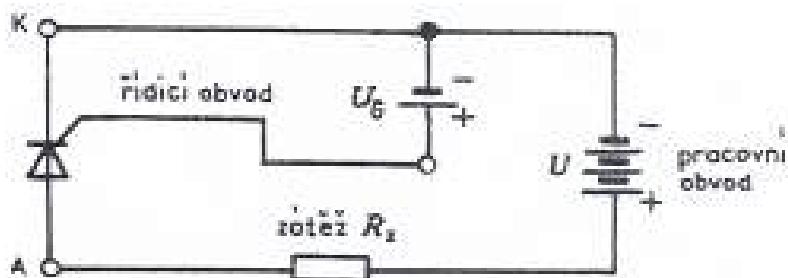

2. Blokovací stav tyristora

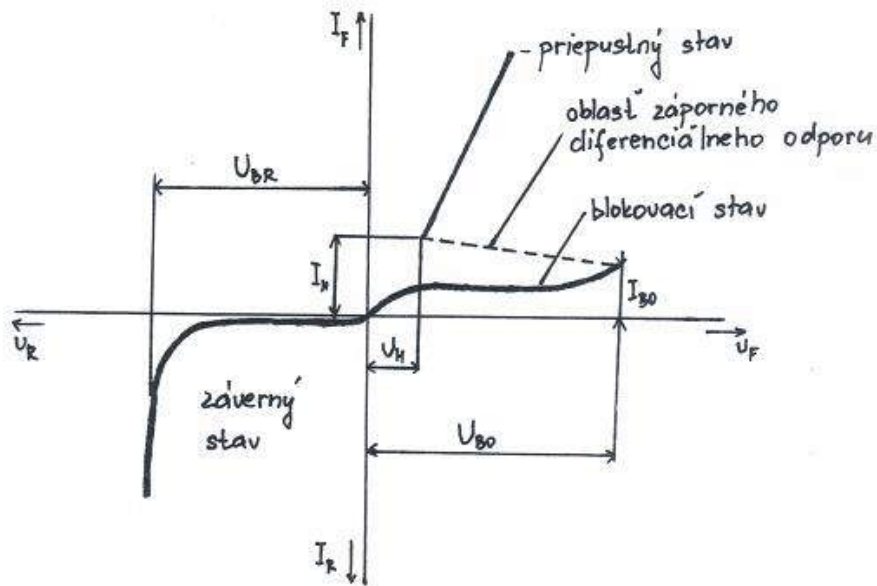
- ak na A pripojíme kladný pól zdroja a na K záporný pól zdroja, nastáva pohyb nosičov nábojov
- priedochy **J₁** a **J₃** sú polarizované v **priepustnom smere**
- priedoch **J₂** je polarizovaný **záverne**
- vzhľadom na pôsobenie priedochu **J₂** nemôže ani teraz tyristorom prechádzať prúd » **tyristor blokuje**

3. Priepustný stav tyristora

- prechod z blokovacieho stavu do priepustného sa nazýva **zopnutie tyristora:**
- na riadiaci obvod pripojíme riadiace napätie tak, že na riadiacu elektródu G pripojíme kladný pól zdroja
- riadiace napätie vyvolá v riadiacej elektróde prúd I_G
- okamžité zopnutie závisí od veľkosti prúdu I_G

- **vypínanie tyristora:**
- prechod tyristora z vodivého do nevodivého stavu si vyžaduje zásah v pracovnom obvode tyristora
- nevodivý stav tyristora nastane, ak tyristorom neprechádza prúd (preušíme pracovný obvod)
- na tyristor pripojíme záverné napätie (vymeníme polaritu zdroja v pracovnom obvode)

VA charakteristika tyristora

U_{BR} - prierazné napätie
 U_{B0} - spínacie napätie
 I_{B0} - spínací prúd
 U_H - prídržné vratné napätie
 I_H - prídržný vratný prúd

Záverná charakteristika:

- popisuje správanie tyristora v závernom smere
- tyristorom tečie len veľmi malý prúd
- ak záverné napätie U_R dosiahne hodnotu prierazného napätia U_{BR} , záverný prúd prudko vzrastie a tyristor sa zničí

Blokovacia charakteristika:

- je charakterizovaná tým, že aj pri zvyšovaní priepustného napätia U_F až do hodnoty spínacieho napätia U_{B0} zostáva priedoch J_2 polarizovaný v závernom smere
- prúd je veľmi malý a priebeh VA charakteristiky je rovnaký ako v závernom smere

Oblasť záporného diferenciálneho odporu:

- po dosiahnutí spínacieho napätia U_{B0} nastáva nedeštruktívny prieraz priedochu J_2
- prúd z hodnoty I_{B0} narastie na hodnotu I_H

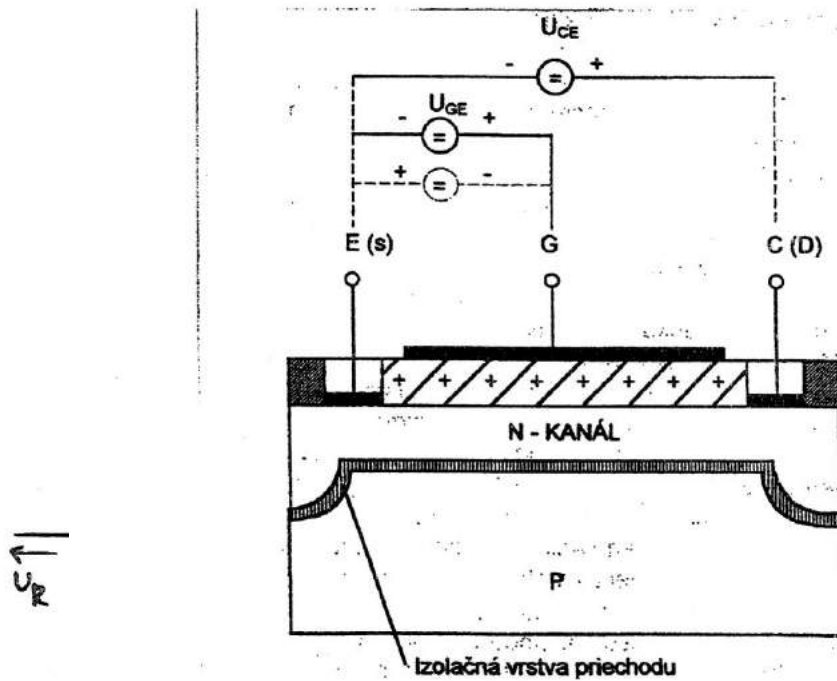
Priepustná charakteristika:

- priedoch J_2 je vodivý, preto tyristorom môže prechádzať prúd

Použitie tyristorov v elektrických obvodoch

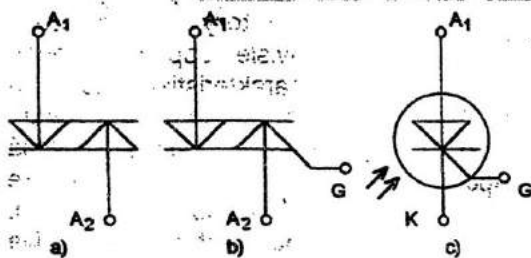
- spínač striedavého napätia, riadený jednocestný usmerňovač, impulzný jednosmerný menič, striedač

VOLTAMPÉROVA CHARAKTERISTIKA TYRISTORA

Obr. 4.12 Usporiadanie unipolárneho tranzistora

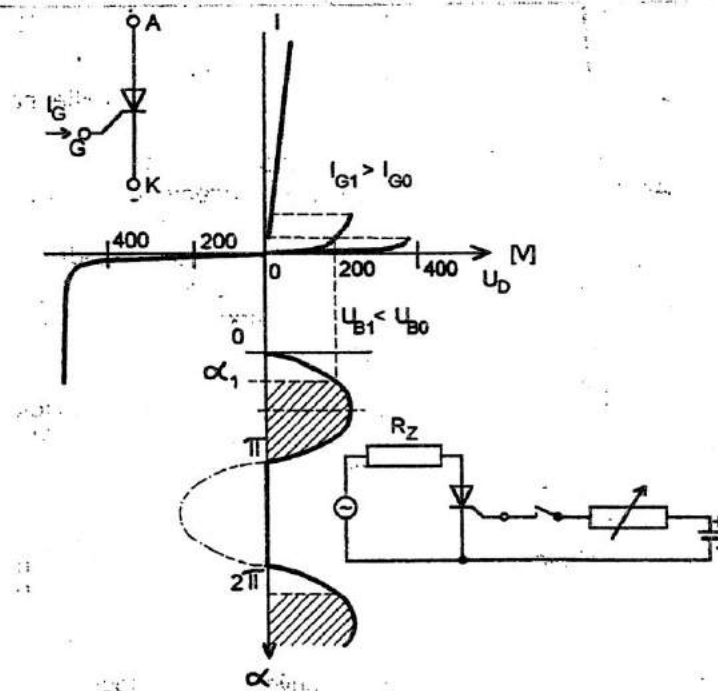
stav
porného
áľneho odporu
ú stav

obr. 4.14.

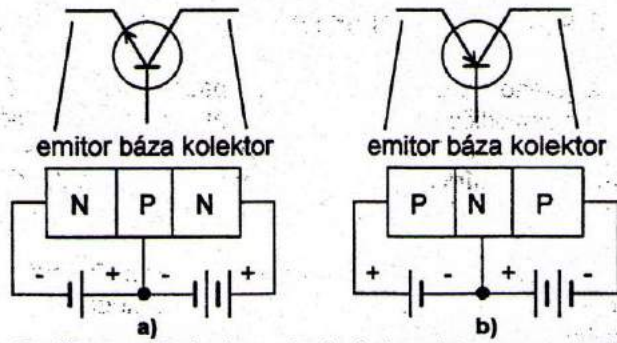
Obr. 4.14 Značky pre:
a) diak,
b) triak,
c) fototyristor

U_{BR} - prie
 U_{BO} - spín
 I_{BO} - spín
 U_H - prie
 I_H - prie

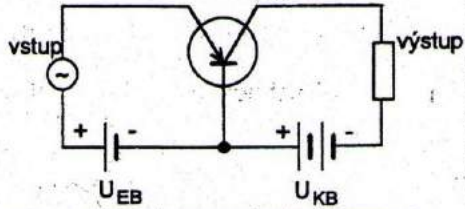

Obr. 4.13 Tyristor - označenie - voltampérová charakteristika - regulovaný usmerňovač

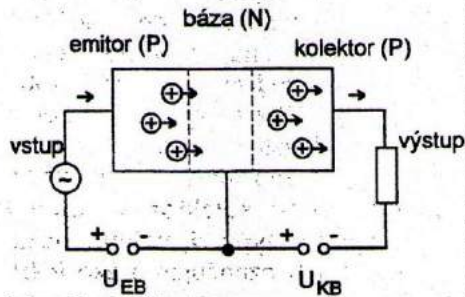

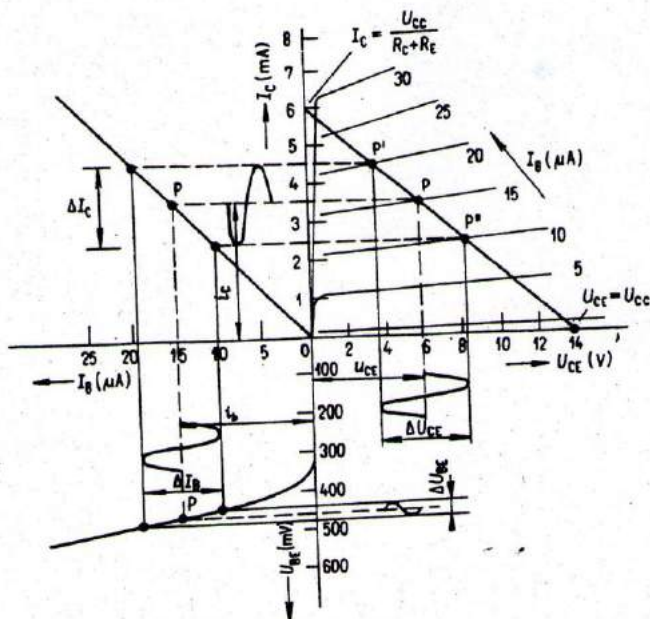
Obr. 4.9. Značky usporiadanie a pripojenie tranzistora na vonkajšie napätia

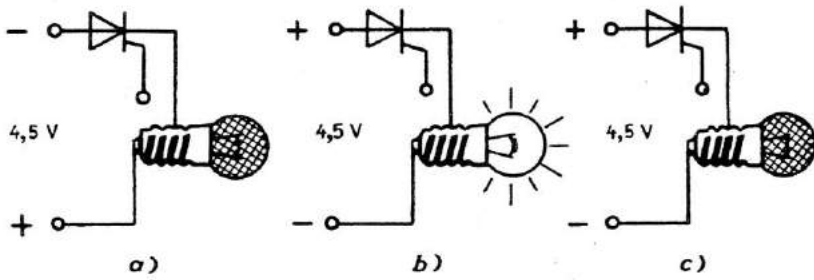
Obr. 4.10. Zapojenie tranzistora ako zosilňovača

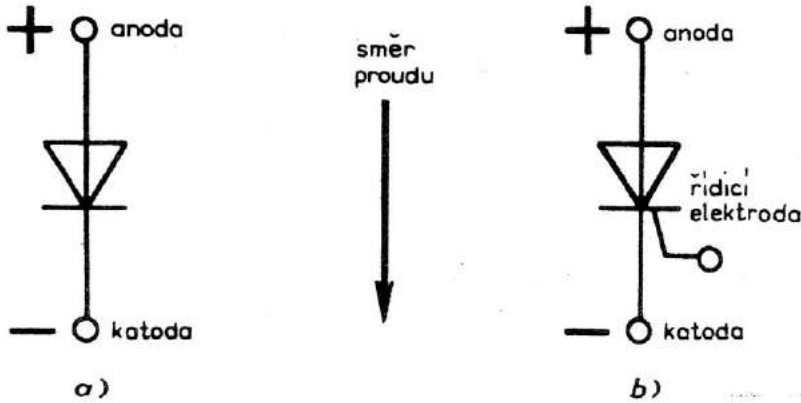
Obr. 4.11. Činnosť tranzistora ako zosilňovača

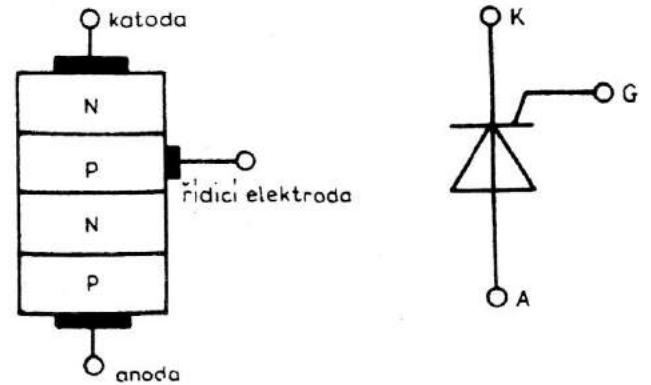
Obr. 3.4. Činnosť tranzistorového zosilňovača v hybridnej sústave voltampérových charakteristik

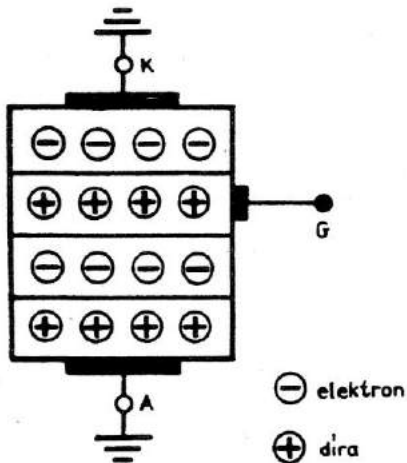
Obr. 166. Provozní stavy tyristoru

Obr. 164. Značka diody a tyristoru

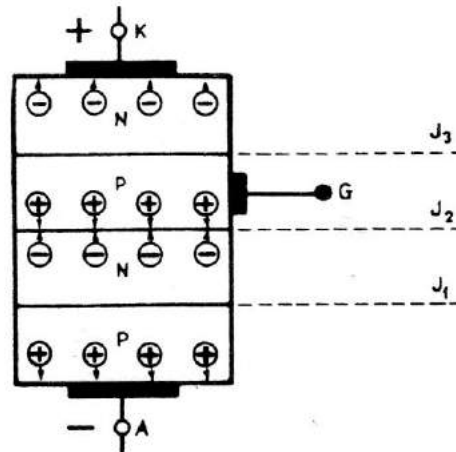

Obr. 167. Struktura tyristoru

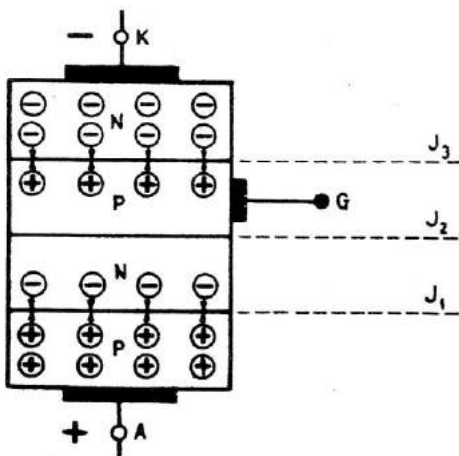

⊖ elektron
⊕ díra

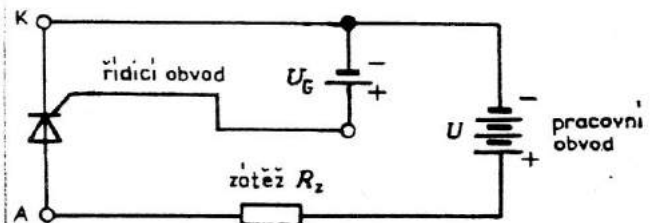
Obr. 169. Nosiče nábojů ve struktuře tyristoru, na který není přivedeno napětí

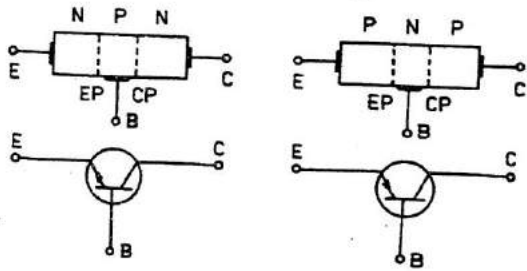
Obr. 170. Nosiče nábojů v závěrně polarizovaném tyristoru

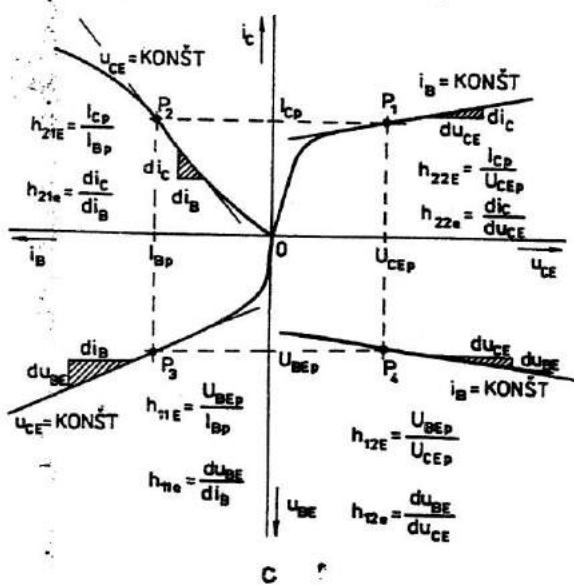
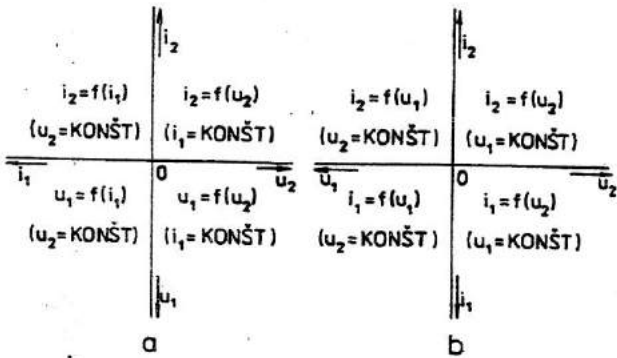
Obr. 171. Nosiče nábojů v tyristoru, který se nachází v blokovačím stavu

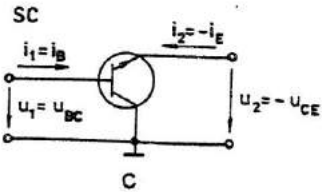
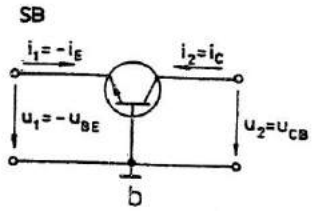
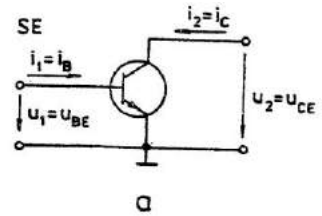
Obr. 172. Řídicí obvod tyristoru

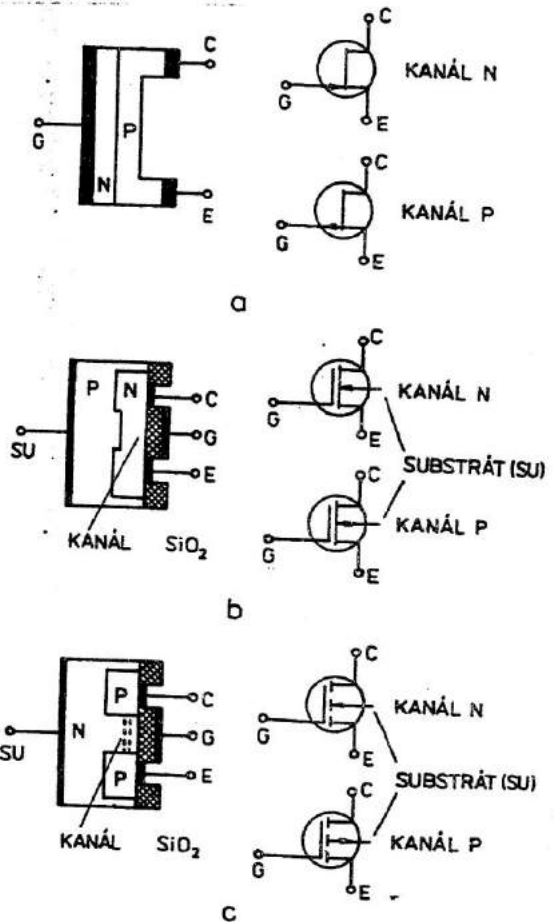
Obr. 3.8. Bipolárne tranzistory NPN a PNP

Obr. 3.12. Charakteristiky VA a parametre bipolárneho tranzistora

Obr. 3.11. Základné zapojenia bipolárneho tranzistora

Obr. 3.14. Unipolárne tranzistory JFET a MOSFET